

Oktober 2005

Dynamikkur á kapitalmarknaðinum

Ein frágreiðing í samband við Visjón 2015

Strategibólkurinn

Forðorð

Føroya Landsstýrið hevur stungið visjón 2015 út í kortið, har stevnumiðið er, at Føroyar skulu um 10 ár teljast millum heimsins fremstu tjóðir. Føroya Løgmaður hevur í hesum sambandi heitt á vinnuna um at vera við í hesum arbeiði.

Føroya Arbeiðsgevarafelag hevur tí sett ein strategibólk til at viðgera búskaparlig viðurskiftir, sum hava týðning fyri at røkka hesum stevnumiði og koma við tilmælum til, hvussu ferð kemur á búskapin soleiðis, at føroyingar um 10 ár kunnu hava eins høgt livistøði og heimsins fremstu tjóðir.

Í strategibólkinum sita Jóhan Páll Joensen, Magni Arge, Egil Olsen, Marnar Jacobsen, Kristoffur Laksá, Ólavur Gregersen, Jan Mortensen og Marita Rasmussen. Skrivari hjá bólkinum er Hans Jákup Mikkelsen.

Arbeiðslagið í strategibólkinum er soleiðis háttað, at limir í bólkinum koma við hugskotum um, hvørji evnir skulu viðgerast. Síðani verða evnini raðfest og viðgjørd hvør sær. Strategibólkurin setir seg eisini í samband við teir partar av vinnuni, sum vera viðgjørdir, og sum hava førleika innan tey evni, sum verða viðgjørd.

Fyrsta evnið, sum strategibólkurin hevur viðgjørt, er kapitalmarknaðurin. Hetta ritið viðger sostatt, hvussu dynamikkur verður skaptur á kapitalmarknaðinum. Ætlanin er, at onnur rit, sum viðgera aðrar partar av búskapinum, koma seinni.

Samandráttur

Strategibólkurin kemur í hesum riti við tilmælum til, hvussu dynamikkurin á kapitalmarknaðinum verður sleptur leysur.

Strategibólkurin metir, at einskiljingarleisturin fyri LÍV er beinleiðis skaðiligur fyri dynamikkinn á kapitalmarknaðinum. Ætlanin er, at tryggingartakarar (de facto fakfeløgini) skulu hava helvtina av partapeninginum til ognar ókeypis, meðan hin helvtin skal seljast. Tað merkir, at tað verður púra vónleyst at bjóða til kapping, tí fakfeløgini koma til hvørja tíð – uttan mun til hvar avkastið er best – at velja at plasera uppsparingina í sítt egna felag. Vóru tryggingartakararnir frælsir, vildu fleiri feløg verið at valt ímillum. Við tí vildi uppsparingin verið plaserað har, hon gav størst avkast. Leisturin viðførir eisini, at VMF ikki fer at skapa neyðuga dynamikkinn, sum hann var ætlaður til.

Um Landsstýrið hinvegin ynskir at fasthalda leistinum, er møguligt at gera tað uttan at skapa eitt náttúrligt monopol, nevnliga við at landsstýrið selir øll partabrøvini í Føroya Lívstrygging og rindar tryggingartakarunum helvtina av søluupphæddini í lutfalli til, hvussu nógv viðkomandi hevði í LÍV í 1999, ella at Landsstýrið selir helvtina av partabrøvunum og letur hvørjum einstøkum tryggingartakara restina av partabrøvunum í lutfalli til, hvussu nógv viðkomandi hevði í LÍV í 1999. Við hesum fær tryggingartakarinn frælsi at velja eftirlønarfelag.

Áðrenn Lív verður einskilt, eigur Landsstýrið at seta reglur fyri, at landskassaveðhaldið fyri lívstryggingar og eftirlønir skal vera møguligt at flyta, um tryggingartakarinn flytir úr LÍV.

Neyðugt er, at almennu fyrirkomandi vera einskildar, soleiðis at uppsparingin í stóran mun kann koma til arbeiðis í Føroyum. Strategibólkurin metir, at tað hevur størri týðning at fáa einskilt fyrirkomandi skjótt enn at bíða eftir rætta prisi.

Ásetingarnar í lógini um vinnuligan fiskiskap taka stóran part av dynamikkinum úr fiskivinnuni. Full umsetilgheit millum skip og skipabólkar skal vera fyri at fáa tillaga kapitalapparatið, sum hevði viðført, at færri fiskifør veiða somu nøgd av fiski. Hetta hevði viðført, at fiskiførini høvdu verið meiri produktiv.

Óproduktivar fyrirkætur skulu ikki stuðlast fyri at varðveita tær á marknaðinum. Tær skapa ikki nóg stór virðir, og tí skal tilfeingið brúkast aðrastaðni, og skal sostatt hava loyvi at rýma. Tí er sera umráðandi, at rakstrarstuðul ikki traðkar til fyri at halda hesum fyrirkætum á marknaðinum.

Granskingin, sum landsstýrið ætlar at raðfesta hægri, vil klekja nýggj hugskot. Men um íverksetaravirksemið ikki verður stimbrað við góðari ráðgeving, verður torført at handilsgera hugskotini.

Ætlanin hjá Landsstýrinum er at brúka nakað av peninginum, sum fæst fyri einskildu fyrirkætunum, sum venturekapital. Um ásannað verður, at ikki nóg stórir venturekapitalur er í Føroyum, er tað skilagott, at landsstýrið tekur stig til tað. Men havast skal í huga, at nýggi venturekapitalurin skal plaserast í burðardyggar verkætlanir við avkasti fyri eyga. Sostatt er skilagott, at hesin kapitalurin verður settur í verandi grunnar, og at viðtøkurnar í hesum grunnum verða broyttar, soleiðis at teir frítt kunnu seta vágafúsan kapital í fyrirkætur.

Í Føroyum er eingin virðisbrævamentan. Fyri at skunda undir eina tílka mentan og fyri at “kickstarta” dynamikkinum er møguligt við skattaskipanini at eggja føroyska borgaranum at keypa føroysk partabrøv. Eisini er møguligt at áseta, at ein partur av eftirlønarpásparingini verður settur í føroysk partabrøv, soleiðis at hann kemur føroyska vinnulívinum til góðar. Parturin skal vera lágur og tílík tiltøk eiga at vera tíðaravmarkað.

Fyri at fáa so fría og góða kapping sum gjørligt, er neyðugt, at allar vinnur verða viðgjørdar eins, og at framleiðslumiðlarnir verða javnsettir. Stuðulskipanir til arbeiðsmegi og ókeypis tilfeingi geva viðkomandi fyrirkætunum betri móguleika til at avlønna kapitalin, sum viðførir, at tær hava betri orku til at gjalda íleggjarunum størri avkast, sjálvt um tær ikki eru produktivar.

Rentustuðulin skeiklar kappingina, og neyðugt er at javnseta innlán og øll útlán, soleiðis at øll útlán kunnu trekkja 35% frá í skatti. Inntøka av leigu eigur somuleiðis at verða skattað við 35%.

Innihald

1.	INNLEIÐING	5
2.	KAPITALMARKNAÐURIN	8
3.	UPPSPARING	9
3.1	FRÍ UPPSPARING EIN FYRIMUNUR.....	9
3.2	SKATTASKIPANIN EINS FYRI ØLL.....	10
3.3	FRÆLSI AT VELJA.....	11
3.4	MONOPOLIÐ FLYTIR KAPITALIN AV LANDINUM.....	12
3.5	EINGIN ÚTGONGDSMØGULEIKI.....	13
3.6	EINSKILJINGARLEISTURIN ER BEINLEIÐIS SKAÐLIGUR.....	13
3.7	FRÍ KAPPING OG EINS KARMAR.....	14
3.8	INVESTERINGSFØREININGAR.....	15
3.9	TILMÆLI.....	15
4.	ÍLØGUR	16
4.1	ATGONGD TIL VERANDI FYRITØKUR.....	16
4.1.1	<i>Almennar fyrítøkur</i>	16
4.1.2	<i>Fiskivinnan á sjónum</i>	18
4.1.3	<i>Tilmæli</i>	19
4.2	ÓPRODUKTIVAR FYRITØKUR SKULU FÁA FRÍÐ.....	19
4.2.1	<i>Tilmæli</i>	19
4.3	NØRA SPÍRANDI FYRITØKUR.....	19
4.3.1	<i>Íverksetan</i>	20
5.	UNDIRSTØÐUKERVI	22
5.1	VIRÐISBRÆVAMARKNAÐUR FØROYA.....	22
5.2	VENTUREKAPITALUR.....	23
5.2.1	<i>Tilmæli</i>	26
5.3	VIRÐISBRÆVAMENTAN.....	26
5.4	EINS SKATTUR OG BREIÐARI SKATTAGRUNDARLAG.....	26
6.	KELDUR	28

1. Innleiðing

Tú hefur tørv. Tú hefur tørv á mati, klæðum og taki yvir høvdið. Tú hefur eisini annan tørv. Tað verði seg eftir einum bili, einum báti, nýggjum stovumøblum ella kanska einum nýggjum køki. Eisini fert tú við tíðini at hugsa um aldurdómin. Tú hefur tørv á, at onkur loftar tær, um tú gerst sjúkur, og tá ið tú verður gamal. Eisini hefur tú ein tørv á, at tíni børn fáa ein góðan uppvøkstur bæði í barnagarði og í fólkaskúla soleiðis, at børn tíni verða betri før fyri at bera samfelagið, enn tú vart.

So hvørt sum tú hefur nøktað ein tørv, økist tørvurin eftir øðrum. Tú fært kanska áhuga í at fara at ferðast fyri at síggja heimin ella bert at slappa av við eina suðurlenska strond. Kanska tú skiftir húsini út og keypir tær ein nýggjan bil ella eina motorsúkklu. Tú fert kanska eisini at brúka tína løn til undirhald – ein túr í Norðurlandahúsið ella á Anfield at hyggja eftir Liverpool og Manchester United. Tørvur tín er ómettiligur. So hvørt tú nøktar ein - bylgist ein annar.

Vit føroyingar hava trý amboð, ella tilfeingi, at skapa virðir við, sum skulu nøkta tørv tín. Hesi tilfeingi eru okkara arbeiðsmegi, okkara kapitalur og tað náttúru-tilfeingi, sum vit eiga rundan um Føroyar, í undirgrundini og á landi. Vit eru bert 48.000 fólk, og tí er arbeiðsmegin avmarkað. Soleiðis er eisini við okkara kapitali og okkara náttúru-tilfeingi. Við tað at tín tørvur er ómettiligur, og at okkara tilfeingið er avmarkað, er neyðugt, at vit brúka okkara tilfeingi best møguligt fyri at nøkta tín tørv so væl sum gjørligt. Tilfeingið skal tí troystast best møguligt. Spurningurin er tí, hvussu hetta verður gjørt.

Tað, sum tú hefur at nøkta tín tørv við, er lønin, tú fært fyri tína arbeiðsmegi, avkastið, tú fært av tínum kapitali og avkastið, sum vit allir føroyingar fáa í felag av okkara náttúru-tilfeingi.

Um vit taka afturíftur, tað sum sagt varð omanfyri. Nevniliga at tørvur tín verður nøktaður við tí løn, tú fært, tí avkastið, tú fært av kapitalinum og tí avkastið, tú fært av tí felags náttúru-tilfeingið, sum vit eiga, er lætt at koma ásamt um, at tørvur

tín verður best nöktaður, um lönin er so høg sum gjørlig, og avkastið er so høgt sum gjørligt. Spurningurin, sum settur var áðrenn um, hvussu okkara tilfeingið verður troytt best møguligt, kann tí broytast til, hvør tað er, sum kann gjalda okkum hægst møguligu lön, og hvør tað er, sum kann gjalda okkum hægst møguligt avkast. Ella er tað nakar, sum veit?

Eru tað kanska landsstýrismennirnir, sum vita, hvør tað er, sum kann gjalda hægst møguligt avkast? Ella eru tað vinnulívsvólk ella samfelagsfrøðingar? Um nakar setir seg fòran fyri at vita slíkt, skal hann savna sær alla vitan fyri at kunna leggja tilfeingisnýtluna til rættis soleiðis, at hon nøktar okkara tørv best møguligt. Vit skulu ikki her finna út av, um nakar veit slíkt, men heldur venda spurningin og spyrja, um tað er neyðugt at vita?

Arbeidsmegi og kapitalur savnast og arbeida í felag fyri at skapa virðir. Tey savnast í fyrítøkum, sum umsita okkara tilfeingið – arbeidsmegi, kapital og náttúruilfeingi. Fyrítøkurnar skapa síðani virðir við hesum tilfeingi.

Virðisskapanin er munurin millum framleiðsluvirði hjá fyrítøkuni og ta vørunýtslu, sum hon hevur brúkt. Hetta verður nevnt virðisøkingin hjá fyrítøkuni, og hon avlønar framleiðslumiðlarnar, t.v.s. at virðisøkingin er til at gjalda lönir til starvsfólk og avkast til kapitalin. Virðisøkingin skal tí verða so høg sum gjørlig soleiðis, at starvsfólk fáa hægst møguligu lön, og kapitalurin fær hægst møguligt avkast.

Tær fyrítøkur, sum megna at gjalda hægst møguligu lönir og hægst møguligt avkast eru tær, sum skapa størst virðir pr. starvsfólk og pr. kapitaleind. Tær fyrítøkurnar sum megna hetta, troyta arbeidsmegina og kapitalin betri enn aðrar, tí tær skapa størri virðir við sama tilfeingi. Tær eru sostatt produktivari enn hinar.

Men vit vita støðugt ikki, hvørjar hesar produktivu fyrítøkurnar eru. Men sum spurt omanfyri, er kanska ikki neyðugt at vita. Tí tær produktivu fyrítøkurnar skapa størri virðir og eru tí kappingarførari enn hinar. Tær vilja tí vinna

kappingina um arbeiðsmegina og kapitalin, tí arbeiðsmegin og kapitalurin vilja leita inn í hesar fyrítøkurnar, har arbeiðsmegin fær hægri løn og kapitalurin fær hægri avkast. Frí og virkin kapping um arbeiðsmegina og kapitalin og náttúru-tilfeingið vil tí beina tey inn í tær produktivu fyrítøkurnar. Hetta er tað sum marknaðarbúskapurin er bygdur á.

Í einum marknaðarbúskapi er ikki neyðugt at vita, men hann letur kappingina finna tær produktivu fyrítøkurnar. Kappingin eggjar eisini teimum óproduktivu fyrítøkunum at betra seg, annars vilja tær hvørva av marknaðinum. Loysnin er sostatt vælvirandi marknaðir við fríari kapping. Hetta merkir, at fyrítøkur fara á húsagang í svinnandi vinnum og spretta í spírandi vinnum.

Vit skulu sostatt hava marknaðarbúskapin at virka til fulnar. Vit skulu hava dynamikk í føroyska búskapin, tí hann vil viðføra eina virknað kapping og harvið best møguligu tilfeingisnýtslu. Orðið dynamikkur er sostatt evnið, sum verður tikið upp, og í hesum ritið verður dynamikkurin á kapitalmarknaðinum viðgjørdur.

Strategibólkurin hjá Føroya Arbeiðsgevarafelag hevur viðgjørt partar av føroyska kapitalmarknaðinum og kemur her við einari lýsing saman við tilmælum. Trupulleikin er, at dynamikkurin á kapitalmarknaðinum kann vera fjøtraður, og strategibólkurin hevur sett sær fyri at koma við tilmælum, sum vilja skunda undir, at dynamikkurin verður sleptur leysur.

Í hesum riti verður bert tað eina tilfeingi viðgjørt, nevniliga kapitalurin. Hvussu troyta vit best møguliga kapital okkara soleiðis, at hann skapar størst møgulig virðir til at nøkta tørv okkara.

2. Kapitalmarknaðurin

Virkin kapping á øllum økjum gevur ein virknan kapitalmarknað. Ein virkin kapitalmarknaður tryggjar, at produktivu fyrítøkurnar fáa tilført neyðuga kapitalin.

Tú, sum borgari, kann nýta alla inntøkuna til at nøkta tørv tín. Hinvegin hevur tú eisini móguleika til at spara upp til eina nýtslu seinni í lívinum og eisini at fáa avkast av uppsparingini, sum síðani kann fara til nýtslu at nøkta tørv tín. Uppsparingin verður umsett til íløgur – antin av tær ella hjá tí fyrítøku, har tú plaserar peningin.

Íløgur og uppsparing eru tí avgerðandi fyri kapitalmarknaðin. Sum uppsparari ynskir tú - fyri ein givnan vága - størst móguligt avkast av tínari uppsparing, tí avkastið hækkar títt livistøði og gevur tær størri móguleika til at nøkta tørv tín. Sostatt skal uppsparingin hava loyvi til at fara har, sum hon gevur størst avkast. Trý viðurskiftir eru, sum skulu vera ílagi.

Tað fyrsta er, at tú sum uppsparari, verður eggjaður til at plaserar uppsparingina, har hon gevur størst avkast. Síðani skal undirstøðukervið fyri kapitalin vera so gott sum gjørligt, soleiðis at uppsparingin flytir seg lætt uttan forðingar inn í produktivar fyrítøkur við avkastið fyri eyga, og í triðja lagi at produktivar íløgur vera gjørdar, sum hava tørv á uppsparingini. Hesi trý viðurskifti verða viðgjørd í hesum riti.

3. Uppsparing

Eftirlønaruppsparing er jalligt fyri samfelagið, tí samlaða kapitaltilfeingi í framtíðini økist. Men framtíðar tilfeingið kann eisini økjast, um avkastið av verandi uppsparing økist.

Verandi privata uppsparingin stendur fyri tað mesta sum innlán í føroyskum peningastovnum og sum frívirði í húsum. Í 2002 var privata innlásuppsparingin 8 mia. kr. og privata uppsparingin uttanlands 4,4 mia. kr. Almenna uppsparingin var 3 mia. kr. Tilsamans eiga Føroyar sostatt 15 mia. kr í fíggarogn, harav bróðurparturin stendur í føroyskum peningastovnum. Frívirði í húsum er ikki við í hesum tølum og ein leyslig meting sigur, at frívirðið er áleið 5 mia. kr.

Samlaða pensiónsuppsparingin verður mett at vera 3 til 4 mia. kr., og árliga inngjaldið er áleið 300 mió. kr. Væntast kann, at yvir eitt longri tíðarskeið verður eftirlønin 10% av samlaðu lønini, og árliga inngjaldið fer tí at hækka til einar 600 mió. kr. við verandi lønarútgjaldingum.

Í Danmark er pensiónsuppsparingin 120% av BTÚ. Um hetta var galdandi í Føroyum, hevði pensiónsuppsparingin í Føroyum verið 13 mia. kr. Føroyska uppsparingin vil við tíðini røkka hesum máli, og ferð er komin á uppsparing í Føroyum, men uppsparingin er enn ov lítil ímun til grannalondini.

3.1 Frí uppsparing ein fyrimunur

Orsøkin til at fólk spara upp í egnum húsum er, at hon gevur størri avkast enn aðrir plaseringsmøguleikar – m.a. tí at húsabygging verður stuðla frá tí almenna; bæði við mvg-frítøku, rentustuðli, við at avkastið av húsunum – bæði loypandi leiguvirðið og í flestu førðum vinningur við sølu – er skattafrítt, og við at alternatividd, sum er leiga, ikki hevur havt somu sømdir. Ein tílík positiv serviðgerð av egnum húsum førir til yvirílgur, í mun til tað sum føroyska samfelagið annars hevði gjørt av íløgum í sethús. Hetta er í mótsøgn til uppsparing í øðrum ognum, har avkastið í flestu førum verður skattað við 35%.

Eisini er uppsparing í egnum húsum føroysk siðvenja, har føroyingar seta fótur undir egið borð og gjalda skuldina niður.

Í ein ávísan mun kann sigast, at uppsparing í egnum húsum er deyður kapitalur, tí hann ikki verður umsettur til íløgur. Hinvegin verður frívirðið í egnum húsum og uppsparingin á bók í peningastovnunum í ávísan mun brúkt til at stovna nýggjar fyrirkur við, sum ikki hava móguleika at skaffa sær kapital til eginpening ígjøgnum aðrar miðlar.

Um føroyingar ístaðin verða eggjaðir at spara upp í eftirlønargrunnum er neyðugt at tryggja, at eftirlønargrunnarnir kasta neyðugt av sær. Eftirlønarusparing kann gera meira skaða enn gagn viðvíkjandi framtíðar nýtslumøguleikum og harvið okkara livistøði, um so er, at eftirlønargrunnarnir ikki verða eggjaðir til at økja avkastið vegna manglandi kapping.

Um frívirði í húsum verður minkað, og uppsparingin verður sett í eftirlønargrunnar, vilja bert stórar fyrirkur, sum eru á partabrævamarknaðinum, hava atgongd til kapitalin, og tí kann væntast, at færri smærri fyrirkur vera settar á stovn í Føroyum til skaða fyri dynamikkinn í búskapinum.

Ein javnváð skal vera ímillum fríu uppsparingina og eftirlønarusparingina. Bæði hava týðning fyri dynamikkinn í búskapinum. Tær smáu uppsparingarnar eru við til at stovna nýggjar, smáar fyrirkur, meðan eftirlønarusparingin skal gera tað móguligt fyri stórum ílögum.

3.2 Skattaskipanin eins fyri øll

Avkastið eftir skatt er tað, ið hevur týðning fyri borgaran. Tí er umráðandi, at ymisk sløg av uppsparing og avkasti verða skattað eins. Borgarar vilja ták verða eggjaðir til at plasera kapitalin, har hann gevur størsta avkastið. Í dag verður, sum omanfyri nevnt, uppsparing í sethúsum beinleiðis stuðlað, har avkastið av uppsparing í egnum húsum er skattafrítt, samstundis sum avkastið av flestu øðrum uppsparingsmøguleikum verður skattað.

Hetta eggjar til uppsparing í eignum húsum, men gevur ikki neyturvuliga størsta avkastið til samfelagið, tí avkastið kundi verði hægri aðrastaðni, um kapitalmarknaðurin virkaði til fulnar.

Skattaskipanin eigur so vítt gjørligt at skatta ymisk sløg av uppsparing og avkasti eins. Á henda hátt verður avkastið avgerandi fyri, hvar borgarar plasera uppsparingina. Við hesum verður avkastið av samlaðu uppsparingini í samfelagnum hægst møguligt, og kapitaltilfeingið verður økt.

3.3 Frælsi at velja

Ein av fyrirtreytunum fyri at betra avkastið av samlaðu føroysku uppsparingini liggur í einum vælriknum kapitalmarknaði og einari skattaskipan, sum skattar eins. Hetta gevur føroyingum frælsi til at finna tær íløgur, ið geva teirra uppsparing størsta avkastið.

Eftirlønargrunnarnir skapa avkastið av pensiónsuppsparingini við at plasera pening í virðisbrøv við avkasti fyri eyga. Eftirlønargrunnarnir skulu tí eggjast til at finna bestu íløgurnar fyri at kunna skapa størst møguliga avkastið.

Eggjanin kemur í, um kapping er um tryggingartakararnar, tí um hesir hava fleiri grunnar at velja ímillum, vilja teir fara har, avkastið er størst. Hetta er trupulleikin í Føroyum, tí vit av lívstryggingarfeløgum bert hava LÍV at seta uppsparingina í og sum er eitt monopol.

Í dag eru føroysku peningastovnarnir noyddir at keypa lívstrygging og avlamis-trygging frá Føroya Lívstrygging, um teir ynskja at veita sínum viðskiftafólkkum hesa tænastu í samband við privata eftirlønarpæring. Teir kunnu ikki keypa hesar tænastur frá útlenskum tryggingarfyrirøkum.

Einasti annar møguleikin er at stovnseta sítt egna lívstryggingarfelag, men ætlaða einskiljingarætlanin fyri LÍV avlívar hendan møguleikan, har helvtin av LÍV eftir ætlan skal gevast ókeypis til føroysku fakfeløgini, sum sjálvsagt vilja plasera sína uppsparing í sítt egna felag. Limir í fakfeløgum hava tí ikki frælsi at velja.

3.4 Monopolið flytir kapitalin av landinum

Sum er, fer allur kapitalurin í LÍV nærur óskerdur av landinum, annahvørt beinleiðis til donsk eftirlønarfeløg, ella óbeinleiðis frá Føroya Lívstrygging sum íløgur í útlendsk virðisbrøv.

Høvuðsorsøkin er, at vit á føroyska kapitalmarknaðinum mangla ein virðisbrævamarknað, sum kann flyta eginkapital til føroyskar fyrirkur. At ein tílíkur ikki er komin fyri langari tíð síðan – hóast tørvurin allatíðina hevur verið har – skyldast, at føroyskir politikarar hava havt tann hugburð, at tað var umráðandi at verja uppsparingina í føroysku peningastovnunum – og tað varð gjørt við rentuskattskipanini við tí úrsliti, at ongar aðrar fíggaríløgur enn innlán loystu seg.

Hetta er nú broytt, men eftir stendur at tryggja, at karmarnir ikki forða fyri, at uppsparði kapitalurin verður umsitin á ein slíkan hátt, at hann í mest móguligan mun kemur føroyska vinnulívinum – og harvið búskapinum – til góðar. Sum nevnt, standa sera stórar upphæddir í útlendskum virðisbrøvum, sum alternativt kundu gjørt gagn í Føroyum.

Her er tað, at ætlaða einskiljingin av Føroya Lívstrygging er lögð soleiðis til rættis, at einskilda felagið kemur at fáa náttúrligt monopol á marknaðinum. Felagið hevur frammanundan tann fyrimum framum mógulig nýggj feløg, at felagið longu hevur flestu kundarnar, og hesir tískil aktivt skulu velja at flyta til eitt annað felag. Men landsstýrið ætlar hartil, at fakfeløgini skulu hava helvtina av partapeninginum til ognar ókeypiss, meðan hin helvtin skal seljast. Tað merkir, at tað verður púra vónleyst at bjóða til kapping – eitt nú við at stovna nýggj lívstryggingarfeløg, tí fakfeløgini koma til hvørja tíð – uttan mun til hvar avkastið er best – at velja at plasera uppsparingina í sítt egna felag. Miðsavnarin merkir, at uppsparingin neyvan í sama mun fer at koma føroyska búskapinum til góðar.

Vóru fleiri feløg ella eftirlønargrunnar, hevði móguleiki verið fyri, at teir hvør í sínum lagi – eins og teir íslendsku – høvdu gjørt íløgur í føroysk virðisbrøv, og tað hevði ment virðisbrævamarknaðin og skapt fyrirtreytir fyri, at føroyskar fyrirkur kunnu útvega kapital á marknaðinum.

Eftirlønaruppsparingin er einasti tolmi kapitalurin, sum er, og við einum útbjóðara, vil dynamikkurin ikki vera tilstaðar. Dynamikkurin kemur í, tí íleggjarar hava ymsar meiningar um íløguna, og tí selja summir íleggjarar, meðan aðrir keypa. Men við bert einum lívstryggingarfelag gerst miðsavnanin helst ov stór, og ikki er væntandi, at uppsparingin í sama mun fer at koma føroyska vinnulívnum til góðar til skaða fyri dynamikkinn í búskapinum.

3.5 Eingin útgongdsmøguleiki

Argumentið – og tað av røttum – frá lívstryggingarmonopolinum vil vera, at ikki er møguligt at keypa munandi upphæddir í føroyskum virðisbrøvum, tí ongin er at selja tey til aftur, um monopolfelagið ynskir ella fær tørv á at selja. Við ongum útgongdsmøguleika, fer monopolið heldur at plasesa peningin aðrastaðni, har onnur feløg eru at selja til.

Eru fleiri størri feløg, gerst skarin av keyparum og seljarum størri – og harvið verður marknaðurin virkin. Feløgini kunnu trygt keypa føroysk virðisbrøv, tí tey hava altíð móguleika fyri at koma úr aftur einari íløgu, um hetta gerst ynskiligt ella neyðugt, tí onnur feløg vilja keypa, tá kursurin er komin niður á eitt støði, har tey meta íløguna lønandi. Hetta ger aftur marknaðin meira áhugaverdan fyri bæði einstaklingaíleggjarar, og fyri feløg, ið skulu útvega kapital umvegis marknaðin.

3.6 Einskiljingarleisturin er beinleiðis skaðiligur

Tí er ætlaði einskiljingarleisturin beinleiðis skaðiligur fyri, at virðisbræva-marknaðurin fæst at virka og harvið fyri, at uppsparði kapitalurin kemur føroyska vinnulívnum til góðar. Tí er hetta kanska tað mest hóttandi móti tí dynamikki, sum VMF ætlandi skuldi tilføra føroyska búskapinum.

Argumentið fyri einskiljingarleistinum er eftir hvat skilst, at ivasamt er, hvør eigur Føroya Lívstrygging; tryggingartakararnir ella landsstýrið. Tí verða partabrøvini býtt í helvt - eina helvt sum tryggingartakararnir (de facto fakfeløgini) koma at ráða yvir, og eina helvt sum landsstýrið selir og fær ágóðan av.

Í fyrsta lagið eigur landsstýrið sjálvandi at taka upp eitt sakarmál um, hvør eigur Føroya Lívstrygging. Eingin vanlukka er tað fyri landskassan, um hann skuldi tapt eitt tílíkt sakarmál. Hinvegin er tað burturvið, um Landsstýrið gevur eina gávu til spararnar í LÍV, sum frammanundan mugu teljast millum tey vælbjargaðu í samfelagnum, um so er, at hesi ikki av røttum eiga Føroya Lívstrygging.

Ynskir Landsstýrið at fasthalda einskiljingarleistinum, har helvtin av partabrøvunum skal tilfalla tryggingartakarunum, eru fleiri hættir at gera hetta eftir uttan at skapa eitt náttúrligt monopol, sum kemur at hava skaðilig árin á framtíðar tryggingar- og virðisbrævamarknaðin. Tveir móguleikar kunnu nevast her:

- Landsstýrið selir øll partabrøvini í Føroya Lívstrygging og rindar tryggingartakarunum helvtina av søluupphæddini í lutfalli til, hvussu nógv viðkomandi hevði í LÍV í 1999, tá Føroya Lívstrygging varð lagt um til partafelag. Hetta kann gerast annahvørt kontant, ella sum innskot á eftirlønarskipanina hjá viðkomandi.
- Landsstýrið selir helvtina av partabrøvunum, og letur hvørjum einstøkum tryggingartakara restina av partabrøvunum í lutfalli til, hvussu nógv viðkomandi hevði í LÍV í 1999, tá Føroya Lívstrygging varð lagt um til partafelag. Hesin móguleikin hevur móguliga nakrar av vansunum, sum ætlaði leisturin hevur – tí nú eru tað tryggingartakararnir – og ikki fakfeløgini – sum verða eggjað til at halda fast í Føroya Lívstrygging – men við hesum leistinum er tað meira sannlíkt, at tryggingartakarar fara at selja síni partabrøv, og harvið hava frælsi at velja eftirlønarfelag.

3.7 Frí kapping og eins karmar

Áðrenn Lív verður einskilt, eigur Landsstýrið at seta reglur fyri, at uppspararar kunnu flyta eftirlønarskipanir úr LÍV í onnur feløg. Reglur eiga eisini at gerast fyri virðisásetan av uppsparingum og lívstryggingarskipanum í LÍV.

Harafrtat eigur at verða skipað soleiðis fyri, at landskassaveðhaldið fyri lívstryggingar og eftirlønir, sum er galdandi í LÍV, verður møguligt at flyta, um tryggingartakarinn flytir úr LÍV.

3.8 Investeringsforeiningar

Ynskiligt er at broyta lógina um skatting av føroyskum investeringsforeiningum soleiðis, at møguleiki er fyri, at tær ikki eru sjálvstøðugt skattskyldugar, men verða skattað hjá tí, sum eigur íløguprógv. Hetta er vanligt í øðrum londum og er ein fortreyt fyri, at føroyskar skrásettar investeringsforeiningar kunnu nýtast í sambandi við eftirlønarpásporingar.

Á hendan hátt fer at bera til at gera investeringsforeiningar við føroyskum og útlenskum virðisbrøvum – sum tryggja, at eisini smærri eftirlønarléggjarar kunnu gera íløgur í føroysk virðisbrøv og samstundis tryggja eina ávísa váðaspjalding.

3.9 Tilmæli

Tilmælt verður, at skipað verður soleiðis fyri, at verandi og komandi eftirlønarpásporing fer at kasta sum mest av sær og kemur føroyska vinnulívnum mest møguligt til góðar. Tilmælt verður, at:

- eftirlønarpáspararin hevur frælsi at velja, hvar hann setir sína uppsparing.
- øll uppsparing so vítt gjørligt verður eins skattað.
- frí atgongd verður fyri útlenskum tryggingarfeløgum.
- fyrirbyggja monopoli í samband við einskiljing av Føroya Lívstrygging við at frítt verður at seta á stovn lívstryggingarfeløg, óansæð um íleggjarin er útlenskur, og at karmarnir vera eins fyri øll.
- øll partabrøvini í Føroya Lívstrygging verða sett til sølu, og allur søluágóðin fer í Landskassan, ella um verandi leistar verður fasthildin, at helvtin av søluupphæddini verður rindað beinleiðis til tryggingartakararnar, soleiðis at teir hava frælsi at velja eftirlønargrunn.
- broyta lógina um skatting av føroyskum investeringsforeiningum soleiðis, at tær kunnu nýtast til eftirlønarpásporing.

4. Íløgur

Kapitalurin skal hava atgongd til produktivar íløgur. Við tí verður hann plaseraður, har hann fær størst avkast. Aðaltátturin er sostatt, at allar forðingar fyri, at kapitalurin kann fáa atgongd, skulu beinast av vegnum. Nýggjar produktivar íløgur skulu stimbrast soleiðis, at kapitalurin til allar tíðir kann flyta seg yvir í produktivari fyrítøkur.

Frí kapping og lágar atgongds- og útgongdsforðingar skapa dynamikk og rættu tilfeingisnýtslu. Trý viðurskiftir hava týðning, og tey eru, (i) at frí atgongd er inn í føroyskar fyrítøkur, (ii) at fyrítøkur, sum ikki klára seg, hava frítt at fara av marknaðinum, og (iii) at frí atgongd er fyri nýggjum fyrítøkum at koma inn á marknaðin.

4.1 Atgongd til verandi fyrítøkur

Meginparturin av føroyska kapitalinum verður plaseraður uttanlands. Ein orsök er, at lítil og eingin atgongd er inn í føroyskar fyrítøkur.

4.1.1 Almennar fyrítøkur

Stóru føroysku fyrítøkurnar eru fyri tað mesta almennar. Tær eru Føroya Banki, Føroya Fiskavirking, JFK, Føroya Tele og Atlantsflog. JFK verður einskilt í hesum døgum, og ætlandi verður Føroya Fiskavirking einskilt í heyst. Landsstýrið hevur raðfest, hvussu hinar verða einskildar. Hetta er at frøðast yvir, tí dynamikkur verður skaptur í vinnulívinum so hvørt, sum kapitalurin fær atgongd til hesar fyrítøkurnar.

Almennur kapitalur er í síni náttúru afturhaldin og skal vera tað. Talan er um at umsita skattaborgarans pening, og tí er umráðandi ikki at gera feilir, sum kunnu vera fyri almennum kritikki, og vandi kann tí vera fyri, at fyrítøkan verður rikin á ein slíkan hátt, sum politikarum hóva.

Til dæmis vildi tað verið torført hjá politikarum at góðtikið, um Føroya Fiskavirking brúkti stóran part av sínum íløgum til at byggja upp virksemlu uttanfyri Føroyar – fyri ikki at tosa um, um Fiskavirking stongdi óproduktiv virkir í Føroyum og legði stóran part av virkseminum uttanfyri Føroyar. Men tað merkir samstundis, at dynamikkurin fellur, í mun til um fyrítøkan var einskild. Fyrítøkan brúkar ikki teir móguleikar fyri menning og fær ikki tann íblástur uttanífrá, sum virksemlu uttanlands móguliga hevði givið.

Leiðslan í einari fyrítøku skal arbeiða fyri, at kapitalurin kastar sum mest av sær, men leiðslan í einari almennari fyrítøku tekur eisini hædd fyri politiska rákinum, og tí vera strategisku avgerðirnar hjá hesi leiðslu partvíst skeivar, tí hon hugsar um at verja arbeiðspláss ístaðin fyri at menna fyrítøkuna soleiðis, at hon klárar seg betri í kappingini og harvið skapar størri virðir, og sum er einasta trygd fyri arbeiðsplássum.

Ein annar trupulleiki er, at leiðslurnar í almennu fyrítøkunum ikki hava lætta atgongd til nýggjan kapital, men kunnu bert dúva uppá tað gjaldføri, sum fyrítøkan sjálv skapar. Hetta merkir, at hesar fyrítøkur ikki kunnu fara undir stórar verkætlanir, har tær hava tørv á nýggjum kapitali. Eitt nú at fara uttanlands at stovna nýggj virkir ella at keypa virkir og kundar fyri at styrkja positiónum á marknaðinum.

Um Føroya Tele – sum dømi – skuldi ynskt at keypt eina fyrítøku fyri t.d. 500 mió. kr. - eitt nú uttanlands - og í tí sambandi hevði havt tørv á at økt partapeningin við t.d. 200 mió. kr., hevði fyrst verið neyðugt at lagt málið fyri Landsstýrið, sum síðani hevði lagt málið fyri Løgtingið. Tað er ein so long og tung gongd, at leiðslan ivaleyst ikki so mikið sum torir at hugsa tankan, tíansheldur at gera álvara av honum. Almennur ognarskapur fjøtrar sostatt dynamikkinn í búskapinum.

Tað hevur týðning at hesar fyrítøkur vera einskildar – antin tær vera settar á VMF ella seldar til strategiskar íleggjarar. Móguleiki er eisini fyri báðum loysnum.

Leiðslan í almennu fyrirkunni kann t.d. hava í hyggju bæði at hava ein strategiskan íleggjara og mangar føroyskar íleggjarar samtíðis. Orsøkin er, at strategiski íleggjarin hevur førleika til at menna fyrirkuna - eitt nú tøkniliga - og teir mongu føroysku íleggjararnir vilja viðføra loyalar kundar á heimamarknaðinum.

Tað verður frá politiskari síðu lagdur alstórur dentur á, at rætti ella mest møguligi prísurin fæst fyri einskildu fyrirkurnar. Tað hevur sjálvandi týdning, hvussu nógv fæst fyri fyrirkurnar, men ikki eigur samfelagsbúskaparligi missurin at vera gloymdur, sum væntandi dynamikkurin í verandi støðu hevur við sær. Hvør dagur við almennum ognarskapi kostar í manglandi dynamikki og harvið mistum búskaparvøkstri, og tí er tað helst meira gevandi fyri samfelagsbúskapin at fremja einskiljingarnar skjótt - tí nógv ár eru longu farin til spillis - enn at bíða til prísurin møguliga toppar. Út frá einum búskaparligum sjónarmiði ber tí til at siga, at tað hevur størri týdning at einskilja fyrirkurnar, enn at rætti söluprísur fæst fyri fyrirkurnar.

4.1.2 Fiskivinnan á sjónum

Ein onnur sjónlig forðing á føroyska kapitalmarknaðinum er fiskivinnan á sjónum. Strategibólkurin vil ikki í hesum sambandinum viðgera útlendskan kapital í fiskivinnuni, men heldur viðgera tær stirvnu ásetingarnar í lógini um vinnuligan fiskiskap. Fiskivinnan á sjónum er altjóða kappingarfør og er okkara komparativi fyrimunur, men hon fær ikki loyvi til at nørast, tí hon er stirvin bæði við, at ov lítil umsetiligheit er millum skip og skipabólkar og av ásetingin um virking umborð. Hendan stirvnað skipanin fjøtrar dynamikkinum í fiskivinnuni á sjónum.

Stirvnu ásetingarnar fyri umsetilig fiskiloyvir og –dagar í lógini um vinnuligan fiskiskap er við til at forða fyri eini tillaging av kapitalapparatinum í fiskivinnuni, sum hevði viðført, at færri fiskifør veiða somu nøgd av fiski. Hetta hevði viðført, at fiskiførini høvdu verið meiri produktiv og høvdu kasta meiri av sær.

Kapitalurinn og arbeiðsmegin, sum hævdu verið frígivin, hævdu síðani kunna verið við til at skapt onnur og størri virðir í samfelagnum.

4.1.3 Tilmæli

Tilmælt verður at einskilja almennu fyrítøkurnar skjótast gjørligt. Tilmælt verður, at full umsetiligheit verður av fiskiloyvum og fiskidögum millum skip og tvørtur um skipabólkar, og at loyvt verður at virka fisk umborð.

4.2 Óproduktivar fyrítøkur skulu fáa frið

Óproduktivar fyrítøkur hava ikki rættu tilfeingisnýtslu, tí tær skapa ikki nóg stór virðir. Betri er, at tilfeingið verður brúkt aðrastaðni, og tí skal tilfeingið hava loyvi at rýma. Óproduktivar fyrítøkur skulu hava loyvi at tillaga seg marknaðarviðurskiftunum fyri at venda gongdini, og antin gerast produktivari ella fara av marknaðinum.

Tí er sera umráðandi, at almennur kapitalur og rakstrarstuðul ikki traðka til fyri at halda hesum fyrítøkum á marknaðinum, men at lata konkurslógina verða galdandi. Stuðul av slíkum slag er beinleiðis skaðiligur, tí avmarkaða tilfeingi okkara verður ikki gagnnýtt best møguligt í tílíkum fyrítøkum, og sum viðførir, at livistøðið ikki verður eins høgt, og tað kundi verði.

Óproduktivar fyrítøkur skulu hava frið, og vit skulu lata marknaðin avgera, um tær hava lív laga ella eru noyddar av marknaðinum.

4.2.1 Tilmæli

Tilmælt verður, at eingin rakstrarstuðul ella annar stuðul heldur óproduktivum fyrítøkum á marknaðinum.

4.3 Nøra spírandi fyrítøkur

Stóra uppsparingin í peningastovnunum og í eignum húsum verður í ein ávísan mun brúkt til at menna nýggjar spírandi fyrítøkur. Hinvegin kann eftirlønar-

uppsparingin ikki nýtast, tí hon verður, sum vanligt er aðrastaðni, lögð í virðisbrøv. Hon hevur ikki atgongd til óskrásettar fyrítøkur. Um pensións-uppsparingin hækkar í framtíðini og innlán og uppsparing í húsum lækka, versnar atgongdin til kapital hjá minnu føroysku fyrítøkunum.

Tískil kann hugsast, at hóast uppsparingin í samfelagnum økist, versna fíggingarmøguleikarnir hjá føroyska vinnulívinum. Um LÍV fær monopol, verður uppsparingin í størri mun enn annars send av landinum, og við tað verður VMF óvirkin, og lítil og eingin kapitalur fer inn í fyrítøkurnar, sum vera skrásettar. Eisini verður truplari hjá teimum smáu fyrítøkunum at fáa kapital til vegað, um uppsparingin í peningastovnum og í húsum verður minni.

Vanliga eru tað bara størri virkini og stovnarnir, ið hava atgongd til gjaldføri ígjøgnum ein virðisbrævamarknað. Hetta gevur ikki teimum smáu fyrítøkunum sama møguleika og væntandi vera færri smá virkir í Føroyum, tí verri verður hjá hesum virkjum at skaffa fígging. Hetta minkar um dynamikkinn í vinnulívinum.

4.3.1 Íverksetan

Tað hevur stóran týðning fyri dynamikkinn og livistøðið, at nýggjar fyrítøkur síggja dagsins ljós. Nýggjar fyrítøkur skulu stinga seg upp, meðan óproduktivu fyrítøkurnar hvørva. Nýggj arbeiðspláss skulu skapast allatíðina, meðan minni produktiv arbeiðspláss verða niðurløgd. Á hendan hátt verður ein dynamikkur alla tíðina í vinnulívinum, sum stimbrar kappingina og økir um lönir og avkast og harvið livistøðið hjá føroyska borgaranum.

Íverksetarar ávirka búskaparvøksturinn á tveir hættir. Íverksetarar økja nevniliga kappingina og skapa nýtt. Íverksetarar viðføra, at fleiri fyrítøkur koma á marknaðin, sum ger, at kappingin harðnar, og produktiviteturin økist. Kappingin viðførir, at produktivar fyrítøkur trýsta minni produktivar fyrítøkur av marknaðinum.

Íverksetarar koma á marknaðin við nýggjum vörum og tænastrum ella nýggjum mannagongdum at framleiða vörur og tænastrur eftir. Íverksetarar skapa tí nýggjar vörur og tænastrur sum nøkta tørv okkara betri. Betri mannagongdir at framleiða vörur og tænastrur eftir viðføra, at vörurnar og tænastrurnar vera bíligari fyri teg sum borgara, og tú fært sostatt ráð til at nøkta tín tørv betri. Við tí hækka títt livistøði. Øktað kappingin trýstir eisini verandi fyrirkur at leggja meira dent á nýskapán fyri at kunna fylgja við í kappingini. Hetta økir aftur um produktivitatin og livistøðið.

Íverksetarar viðføra dynamikk. Sostatt er tað eitt heilsutekin, at ein partur av fyrirkunum javnan fara á húsagang, meðan nýggjar vera settar á stovn.

Í fyrsta lagi skulu íverksetarar skapast og stimbrast at fara í gongd, og í øðrum lagi skulu atgongdsforðingar verða lágar, so lætt er at fara í gongd.

- Í fyrsta lagi skal íverksetarahugburðurin nørast. Børn og ung skulu í sínum uppvøkstri stimbrast til at fáa hugskot, menna tey og seta tey í verk. Tey skulu læra at stovnseta fyrirkur og menna tær. Eitt hugskot er, at íverksetaravirksemi verður tvungin grein í fólka- og miðnámskúlum.
- Í øðrum lagi skal góð ráðgeving vera til íverksetarar, t.v.s. at undirstøðukervið fyri íverksetarar skal vera nøktandi. Fólki við kunnleika til framleiðslu, fígging, marknaðarføring, virkisbygnað og strategiska stýring skulu vera til taks fyri íverksetarar, sum kunnu hjálpa til at marknaðargera góð hugskot. Vit hava vinnufráskipanir, sum hava hetta til endamáls, men spurningurin er, um ikki meiri orka skal setast inn á hetta økið.
- Og í triðja lagi skal fígging vera fyri íverksetarar soleiðis, at teir fáa lætt hendur á váðafúsum kapitali. Tann sokallaða sáð- og venturekapitalin. Meira um hetta í 5.3.

5. Undirstøðukervi

Undirstøðukervið hevur til endamáls at flyta uppsparing yvir í íløgur, sum kasta av sær ella við tíðini skulu kasta av sær. Er undirstøðukervið gott, vil dynamikkurin vera í háseti, og kapitalurin verður fluttur har, hann gevur størsta avkastið.

Í fyrru kapitlunum er greitt frá, hvussu kapping kann vera skapt um uppsparingina soleiðis, at hon verður eggjað til at vera sett í produktivar íløgur. Eisini er greitt frá, hvussu produktivar fyrirkomur kunnu vera tiltaks fyri kapitalinum. Hesin parturin greiðir frá, hvussu vegurin skal vera millum uppsparingina og íløguna, nevniliga undirstøðukervið.

Besti hátturin at fáa uppsparingina til arbeiðis í Føroyum er við at skapa góðar og støðugar karmar, nevniliga við einum vælverkandi og góðkendum virðisbræva-marknaði, har fyrirkomur kunnu lata seg skráseta.

5.1 Virðisbrævamarknaður Føroya

Eingin virðisbrævamarknaður hevur virkað í Føroyum, og fíggingin er komin frá peningastovnum og tí almenna.

Ætlanin við lívstryggingarskipanini hjá føroyskum uppspararum var, at kapitalurin skuldi koma føroyskum vinnulívi til góðar við tað, at eitt føroyskt lívstryggingarfelag vildi seta peningin í umferð í Føroyum.

Lívstryggingarfelagið hevur hinvegin váðaspjatt, soleiðis at bert ein lítil brøkpartur í dag er settur í føroysk virðisbrøv. Orsøkin er m.a. hon, at pensjónsuppsparing skal setast í skrásett virðisbrøv. Sama gera tey fakfeløg, sum hava stovnað føroyskar eftirlønargrunnar. Onki lógi – ella ólógligt - er í hesum – so leingi einki føroyskt alternativ er.

Meira lógið er tað, at tað almenna, hóast forboð er fyri at tekna tryggingar uttanlands, hvønn mánað rindar stórar eftirlønarpáleggingar til donsk eftirlønarsfeløg – eitt nú, men ikki bert, innan heilsuverkið, sjálvt um tað er í andsøgn við lógina.

Virðisbrævamarknaður Føroya (VMF) er stovnaður, hvørs endamál er at tryggja ein gjøgnumskygdan og smidligan marknað fyri føroysk virðisbrøv. VMF kann gerast eitt týðningarmikið amboð í einskiljingartilgongdini. Somuleiðis kann skráseting av føroyskum fyrítøkum á einum altjóða góðkendum virðisbrævamarknaði lætta um atgongdina hjá útlenskum íleggjarum inn í føroyskar fyrítøkur. VMF er, við skrásetingini av Atlantic Petroleum 15. juni 2005, farin til verka. Men rættulig gongd kemur fyrst á, tá ið stóru almennu føroysku fyrítøkurnar vera einskildar og – møguliga – settar á VMF. Einskiljingarnar eru tí helst ein fortreyt fyri, at VMF veruliga fæst at virka, og at dynamikkur verður skaptur í føroyska vinnulívini.

Sjálvt um kapping verður skapt um uppsparingina, sum greitt er frá frammanfyri, kann tað tykjast naivt at halda, at uppsparingin verður plaserað í Føroyum, tí óiva eru mangar produktivar íløgur uttanlands, og bæði vágaspjæðing og lítli umsetningurin á einum føroyskum marknaði talar fyri at gera íløgur uttanlands. Ein áhugaverdur spurningurin er tí, um krøv skulu setast til eftirlønargrunnar um, at ein ávísur partur av uppsparingini skal setast í føroysk partabrøv, soleiðis at ein partur kemur føroyska vinnulívini til góðar. Ein tílík áseting kann "kickstarta" dynamikkina og harvið seta ferð á búskapin. Verður ein tílík regla innførd eitur parturin, sum skal setast í føroysk partabrøv, at vera lágur í byrjanini og hækkast, so hvørt sum marknaðurin veksur. Ein tílík regla skal vera galdandi fyri alla eftirlønarpáleggingar hjá føroyingum og eitur at vera tíðaravmarkað til t.d. 10 ár.

5.2 Venturekapitalur

Skulu góð hugskot færast út í lívi, skal fígging til at menna hugskotið og nýggja virkið. Vanligi kapitalurin úr eftirlønargrunnum og peningastovnum traðka ikki til á byrjunarstignum. Tíðin frá at hugskotið kemur í, og til inntøkur vera skaptar

kann vera long, og peningastovnar eru vanliga ikki við í hesum skeiðnum. Aðrir møguleikar skulu tí vera tiltaks sum nevast eitt nú granskingarkapitalur, sáðkapitalur og venturekapitalur. Sáð- og ventureíleggjarar luttaka aktivt í verkætlanini og kunnu betri meta um fyrimunir og vansar.

Ætlanin hjá landsstýrinum er at nýta pening til gransking og nýskapan. Gransking vil klekja nýggj hugskot, og verkætlanir kunnu vera gjøgnumfórdar. Men um íverksetaravirksemið ikki verður stimbrað við góðari ráðgeving, sáð- og venturekapitali, verður ikki møguligt at handilsgera hugskotini, sum verða heystað av granskingin, og tí kann allur granskingarstuðul verða burturspiltur.

Týðningarmikið er sostatt, at sáð- og venturkapitalur er tiltaks. Í dag er nakað av sáð- og venturekapitali. Framtaksgrunnurin, Notio og Føroyagrundurin kunnu nevast, sum teir størstu á hesum øki, umframt sákapitalfelagið SET, sum tó hevur munandi minni kapital enn áðurnevndu feløg. Ivasamt er tó, hvussu váðafús føroysku venturefeløgini eru. Framtaksgrunnurin brúkar nógva orku til stöðufastar fyrirkur í fiskivinnuni. Tað sama kann sigast um Føroyagrundin, meðan Notio hevur keypt tí mest rótfestu føroysku fyrirkuna. Men hesi feløg hava eisini verið virkin innan íverksetan og nevast kunnu feløg, sum Kollafjørð Pelagic, Auxilior, Kall, Bergfrost, Tøting, Simprentis, Guðrun og Guðrun og MarineTech.

Ein orsök til, at ikki fleiri nýstovnaðar fyrirkur verða settar á stovn, er, at tær verkætlanir, sum vera lagdar fyri dagin, ikki allar eru burðardyggar. Hesi omanfyrinevdu feløg - og venturefeløg annars - seta bert kapital í burðardyggar verkætlanir, sum hava møguleika til at kasta væl av sær. Vanliga hava verkætlanirnar ikki lagt upp fyri, at avkastið skal vera høgt fyri at fáa atgongd til vágafúsan kapital.

Ein annar trupulleiki hjá hesum felögum er tann sami sum hjá LÍV, nevnliga útgongdsmøguleikar. Hesi feløg kunnu seta kapital í spírar, men trupulleikin er, at tá íløgan er burðardygg eru fáir ella kanska eingin, sum hevur áhuga í at keypa spíran og føra hann víðari. Feløgini hava ikki áhuga í at lata kapitalin standa í

fyrirøkunum ov leingi og bert dúva uppá vinningsbýti frá fyrirøkuni. Hesi feløg seta kapital í spírar við stórum avkasti fyri eyga, tá ið spírin verður seldur.

Ætlanin hjá Landsstýrinum er at brúka nakað av peninginum, sum fæst fyri einskildu fyrirøkurnar, sum venturekapital. Um ásannað verður, at omanfyri-nevndu feløg ikki hava nóg stóran venturekapital er tað skilagott, at landsstýrið tekur stig til at avseta ein størri kapital til endamálið. Men havast skal í huga, at nýggi venturekapitalurin skal fylgja somu leikreglum, sum omanfyri-nevndu feløg fylgja – nevniliga at íløgur bert vera gjørdar í burðardyggar verkætlanir við avkasti fyri eyga. Sostatt er skilagott at hesin kapitalurin verður settur í verandi grunnar og ikki í ein nýggjan almennan venturegrunn.

Ein almennur venturegrunnur hevði allarhelst verið meiri váðafúsur, men vandin við honum er, at hann fer at seta pening í ikki burðardyggar verkætlanir, og við tí fer grunnurin at missa pening, og íløgan úr almenna grunninum verður sostatt ein beinleiðis stuðul.

Ein almennur venturegrunnur verður eisini undir politiskum trýsti, og tí kann henda, at íløgur vera gjørdar í óproduktivar fyrirøkur fyri at skapa arbeiðspláss ella fyri at nøra um ein ávísan landslut.

Politiski myndugleikin skal tí seta venturekapitalin í ávikavist Føroyagrunnin og Framtaksgrunnin og broyta viðtøkurnar hjá hesum grunnum soleiðis, at teir kunnu virka sum privatir venturegrunnar.

Viðtøkurnar hjá Framtaksgrunninum kunnu tillagast, tí tær forða fyri dynamikki. Ein treyt fyri, at Framtaksgrunnurin kann seta pening í, er, at minst ein peningastovnur veitir fígging av somu stødd, ella aðrar fyrirøkur ella persónar veita eginpening av somu stødd samstundis. Hetta eru treytir, sum eru við til at taka dynamikkinn burturúr grunninum.

5.2.1 Tilmæli

Tilmælt verður, at viðtøkurnar í Framtaksgrunninum og Føroyagrunninum verða broyttar soleiðis, at íløgur kunnu verða gjørdar í nýtt virksemi við váðafúsum kapitali uttan bindingar.

Um landsstýrið setir kapital av til venturegrunn verður tilmælt, at hesin kapitalurin verður settur í verandi grunnar.

5.3 Virðisbrævamentan

Í Føroyum er eingin siðvenja at keypa og selja virðisbrøv. Eingin tílíkur marknaður hevur verið, og sostatt er hetta ikki ein partur av okkara mentan. Føroyingar hava eina siðvenju at keypa hús og gjalda skuldina niður og lata uppsparingina standa sum frívirði í húsunum.

Ein virðisbrævamentan vil mennast so hvørt sum marknaðurin fæst at virka, men tíðin kann vera drúgv, áðrenn mentanin er røttfest.

Ein møguleiki fyri at skunda undir eina tílíka mentan er at innføra búskaparfrøði í fólkaskúlan og miðnámskúlan og har læra næmingar, hvussu kapitalmarknaðurin virkar, og hvussu virðisbrøv vera keypt og seld. Eisini er møguligt við skattaskipanini at eggja føroyska borgaranum at flyta frívirði í húsunum yvir í føroysk partabrøv ella at geva ein skattafrádrátt fyri íløgur í føroysk partabrøv – tó skulu tílík tiltøk vera tíðaravmarkað.

5.4 Eins skattur og breiðari skattagrundarlag

Fyri at fáa so fría og góða kapping sum gjørligt, har tilfeingisnýtslan er best møgulig og fyri, at kapitalurin skal leita inn í produktivu fyrítøkurnar og har fáa størsta avkastið, er neyðugt, at allar vinnur verða viðgjørdar eins, og at framleiðslumiðlarnir verða javnsettir.

Stuðulskipanir til atvinnuþróunar geva viðkomandi fyrirtökum ein kappingarfyrirun. Minstalón, skattalætti til sjófólk og fiskavirkisskipanin geva viðkomandi fyrirtökum betri möguleika til at avlóna kapitalin. Tær fáa atvinnuþróunina bíligari enn aðrar fyrirtökur samtíðis, sum fiskivinnan á sjónum fær tað eina tilfeingi ókeypis. Hetta merkir, at tær hava betri orku til at gjalda íleggjarunum størri avkast, sjálvt um tær ikki eru produktivar. Við tí leitar kapitalurin inn í óproduktivar fyrirtökur.

Rentustuðulin til sethúsálán er við til at skeikla kappingina. Rentustuðul er 40% til sethúsálán, meðan onnur lán ikki hava hendan möguleikan. Skattingin av innlánnum er 35%. Sostatt er neyðugt fyri at javnseta innlán og útlán, at rentustuðulin til sethús verður lækkaður til 35%, meðan øll onnur lán somuleiðis kunnu trekkja 35% frá.

Húsaeigarar hava möguleika til at leiga út. Í dag verður inntøkan roknað sum persónlig inntøka og skattað hareftir. Inntøkan av útleigan skal hinvegin roknast sum kapitalinntøka, tí hon er avkast av einari íløgu, sum húsaeigarin hevur gjørt. Inntøkan átti sostatt at verði skattað við 35% og ikki sum persónskattur ei heldur við 20%, sum almanna- og heilsumáráðharrin ætlar.

6. Keldur

Búskaparráðið 2000. Eftirløn eftir nýggjum leisti

FORA. Et benchmark studie af iværksætteraktivitet. Juni 2003

FORA. Et benchmark studie af venturemarkedet . Juni 2004

Føroya Banki. Jan Jakobsen. Arbeðsskjal

Føroya Sparikassi. Marner Jacobsen. Arbeðsskjal

Kaupthing. Petur Holm, samrøða

LÍV. Tummas Eliassen, samrøða

Økonomi- og Erhvervsministeriet. Dynamik, iværksættere og produktivitet. 2003

Økonomi- og Erhvervsministeriet. Handlingsplan for risikovillig kapital. 2005

VMF. Forretningsplan for Virðisbrævamarknaður Føroya P/F (VMF). Juni 2003

VMF. Sigurð Poulsen. Samrøða